

Broedvogels van de Kikkervalleien

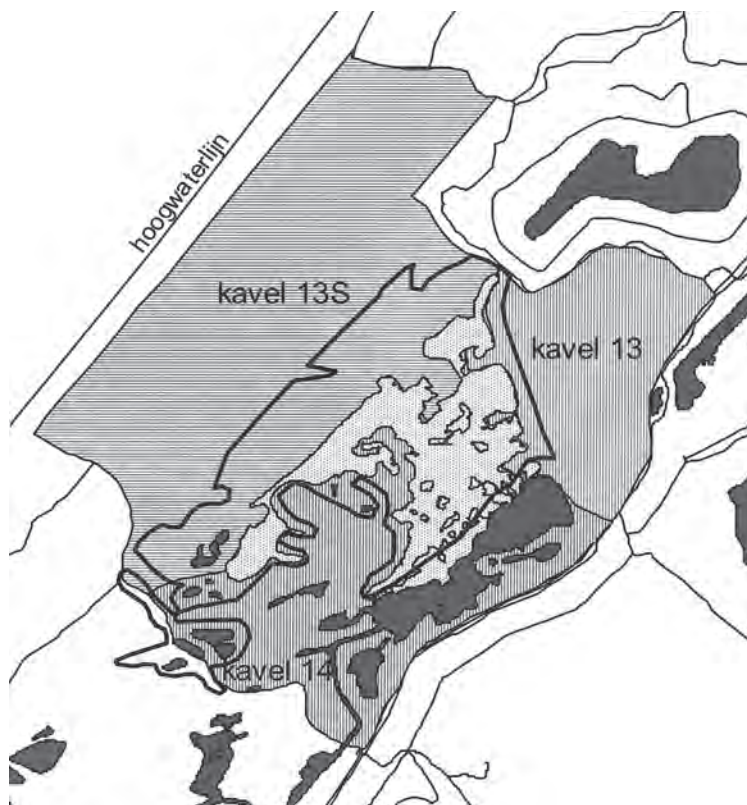
F.C. Hooijmans
Ametisthorst 235
2592 HJ Den Haag
fchooijmans@cs.com

Jaarlijks wordt een groot deel van Meijndel op broedvogels gekarteerd volgens de BMP-methode van SOVON (Van Dijk 2004). Daartoe is Meijndel verdeeld in kavels van gemiddeld circa 40 hectare. De Kikkervalleien liggen binnen de kavels 13, 13S en 14 en maken daar, inclusief het gespaarde deel van de infiltratieplas, ongeveer éénderde deel van uit.

In dit verslag wordt geprobeerd het effect van de ingreep van eind 1997 op de broedvogels van de Kikkervalleien te achterhalen door de inventarisatieresultaten van de drie genoemde kavels vóór en na de ingreep te vergelijken met die van de rest van Meijndel. De resultaten zijn ontleend aan publicaties van de jaarverslagen van de Vogelwerkgroep Meijndel in "Meijndel Mededelingen" en (vanaf 1996) in "Holland's Duinen".

De ingreep van eind 1997 en de kavels 13, 13S en 14

Bij de ingreep van eind 1997 is het westelijke deel van de infiltratieplas drooggelegd en is de bovenste bodemlaag (voedselrijk slib) verwijderd. In een brede strook eromheen is ook de vegetatie (veel riet en struikgewas) verwijderd, inclusief de bovenste bodemlaag. Het oostelijke deel van de infiltratieplas is niet drooggelegd, maar wel geschoond. Hierdoor is ongeveer éénderde deel van de kavels 13, 13S en 14, dat bestond uit een combinatie van open water, riet en moeras (fig. 1), direct na de ingreep van eind 1997 veranderd in kaal zand met enige kwelplassen en veel minder open water, riet en moeras dan voorheen. Dit deel van genoemde kavels, dus inclusief het restant van de infiltratieplas, wordt in het navolgende aangeduid als de Kikkervalleien. Het resterende tweederde deel van de kavels, dat bij de ingreep van eind 1997 ongemoeid is gelaten, bestaat uit duingrasland (met name de zeereep), struikgewas, struvelen en wat bos.

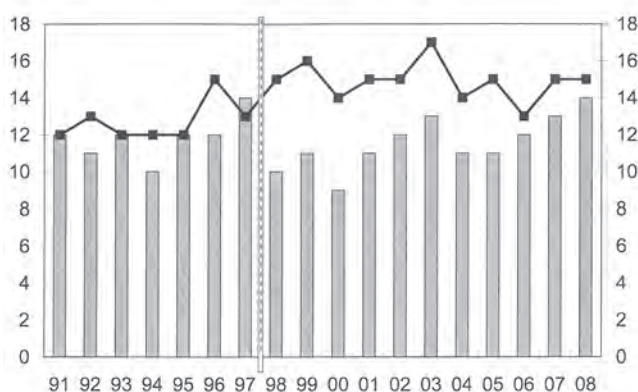
Figuur 1. Kavelkaart van kavels 13, 13S en 14, toen nog infiltratieplas 26.1 (bestaande uit een licht, drooggelegd deel en een donker, geschoond deel) omgevend. In het zwart omliggende gebied is de vegetatie en de bovenste bodemlaag verwijderd.

De ecologische groepen van de Kikkervalleien

Om het effect van de ingreep van eind 1997 op de broedvogels van de Kikkervalleien te achterhalen kunnen we ons beperken tot de daar vóór en/of na de ingreep meer dan marginaal voorkomende ecologische groepen (Sierdsema 1995). Dat zijn broedvogels van open water (groep 1), van riet- en andere verlandingsvegetaties (groep 2), van pioniervegetaties, ruigten en akkers (groep 3) en van grazige vegetaties (groep 5). Broedvogels van de overige groepen kwamen en komen niet of slechts marginaal in de Kikkervalleien voor. Zoals bijvoorbeeld de Fitis, die weliswaar zowel vóór als na de ingreep van eind 1997 jaarlijks in de Kikkervalleien gebroed heeft, maar in veel lagere dichtheden dan in het overige deel van de kavels 13, 13S en 14.

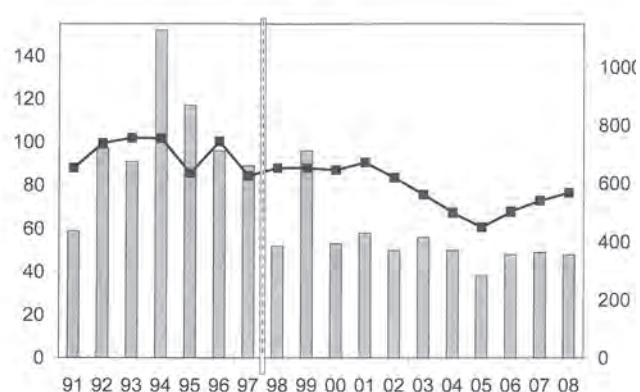
Sinds 1991 zijn de kavels 13, 13S en 14 jaarlijks op broedvogels geïnventariseerd. Per ecologische groep zijn de ontwikkelingen vanaf 1991 in de drie kavels afgezet tegen de ontwikkelingen elders in Meijndel. Dat is overigens gebeurd voor alle ecologische groepen. Bij de broedvogels van struiken en struwelen (groep 6), van boomgroepen, open bos en bosranden (groep 7) en van opgaand gesloten bos (groep 8) bleek hieruit dat de ontwikkelingen in de kavels 13, 13S en 14 na 1997, zoals verwacht, in lijn waren met die in de rest van Meijndel.

Ecologische groep 1: soorten van open water

Grafiek 1a

Groep 1: aantal soorten per jaar

Grafiek 1b

Groep 1: aantal territoria per jaar

Toelichting bij de grafieken 1a en 1b:

De kolommen (met de schaal ter linkerzijde) hebben betrekking op de Kikkervalleien en de lijn (met de schaal ter rechterzijde) betreft de rest van Meijndel. De geblokte scheidslijn in de grafieken markeert de ingreep van eind 1997 (zie tekst). In de periode 1991-2008 hebben 17 soorten van open water in de Kikkervalleien gebroed: Dodaars (++) , Fuut (--) , Geoorde fuut (++) , Knobbelzwaan (+/-) , Grauwe gans (++) , Canadese gans (++) , Nijlgans (+/-) , Bergeend (--) , Krakeend (--) , Wintertaling (--) , Wilde eend (--) , Zomertaling (2003) , Slobeend (--) , Krooneend (2008) , Tafeleend (-) , Kuifeend (-) , Meerkoet (--)

Toelichting bij bovenstaande opsomming van soorten:

Vet gedrukt staan de Rode-Lijstsoorten. Een jaartal tussen haakjes geeft aan dat de desbetreffende soort alleen in dat jaar uit de periode 1991-2008 in de Kikkervalleien gebroed heeft. Verder wordt tussen haakjes aangegeven in welke mate er gemiddeld per jaar meer of minder territoria na de ingreep van eind 1997 waren dan ervóór. Hierbij geldt: "++" = minstens 50% meer, "+" = tussen 25% en 50% meer, "+/-" = minder dan 25% verschil, "-" = tussen 25% en 50% minder, "--" = minstens 50% minder.

Ondanks de ingreep van eind 1997 is het aantal broedvogelsoorten van open water gelijk gebleven aan gemiddeld twaalf per jaar. Door de kleinere oppervlakte aan open water is het aantal territoria wel afgenomen van gemiddeld 100 per jaar vóór de ingreep naar 54 per jaar erna. Na 1997 is de soortenrijkdom in de Kikkervalleien wel wat achtergebleven bij die in de rest van Meijndel (grafiek 1a). Het meest opvallend is de scherpe terugval in het aantal territoria na 1997 in de Kikkervalleien ten opzichte van het gelijkmatige verloop in de rest van Meijndel (grafiek 1b).

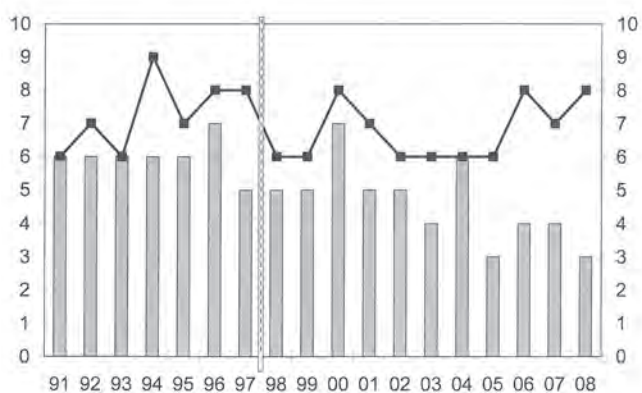
Onder de broedvogels van open water in de Kikkervalleien bevonden zich in de beschouwde periode drie Rode-Lijstsoorten: Wintertaling, Zomertaling en Slobeend. De Wintertaling was een bijna jaarlijkse broedvogel met een maximum van drie paar in 1993. Na 1997 is de Wintertaling pas in 2007 (twee paar) en in 2008 (één paar) weer als broedvogel vastgesteld. De Zomertaling is een incidentele broedvogel met slechts één broedgeval in de beschouwde periode (in 2003). De Slobeend was een vaste broedvogel met een maximum van dertien paar in 1994. Na 1997 heeft alleen in 2002 nog een paar Slobeenden in de Kikkervalleien gebroed.

Bij de meeste overige soorten van open water lijken de aantallen na 1997 lager als reactie op de afname in oppervlakte van de infiltratieplas. Bij de Bergeend is meer aan de hand, omdat deze soort uit heel Meijndel is verdwenen (Westgeest e.a. 2008). Waarschijnlijk speelt de ineenstorting van de Konijnenpopulatie en daarmee het verdwijnen van nestholtes een rol. Landelijk gezien gaat de Bergeend overigens vooruit (Van Dijk e.a. 2009). Bij enkele soorten zijn de aantallen in de Kikkervalleien echter niet achteruit gegaan of gelijk gebleven, maar zelfs toegenomen. Dat is gebeurd bij Dodaars, Geoorde fuut, Grauwe gans, Canadese gans en Krooneend. De toename van de Dodaars en het verschijnen van de Geoorde fuut heeft waarschijnlijk te maken met de geschikte voedselsituatie (veel kleine vis en insecten) voor deze soorten na het verwijderen van de voedselrijke bodemlaag in het resterende deel van de infiltratieplas. Het verschijnen van de Grauwe en de Canadese gans in de Kikkervalleien is onderdeel van de opmars van deze soorten in heel Meijndel. Ten slotte kunnen de twee broedgevallen van de Krooneend in de Kikkervalleien vermoedelijk worden toegeschreven, evenals elders in Meijndel, aan de toename van kranswiervegetaties in kwel- en infiltratieplassen.

Ecologische groep 2: soorten van riet- en andere verlandingsvegetaties

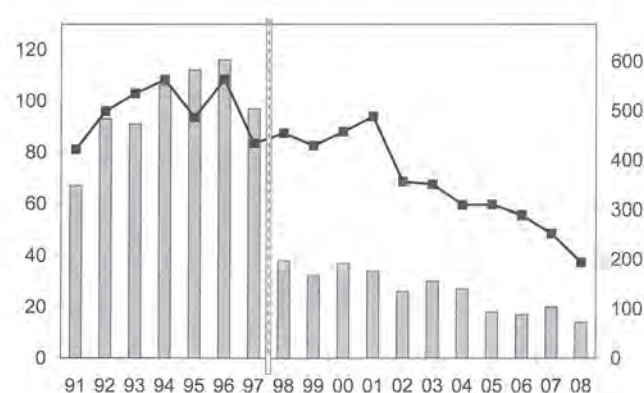
Grafiek 2a

Groep 2: aantal soorten per jaar

Grafiek 2b

Groep 2: aantal territoria per jaar

Toelichting bij de grafieken 2a en 2b (zie ook de toelichting bij de grafieken 1a en 1b): In de periode 1991-2008 hebben tien soorten van riet- en andere verlandingsvegetaties in de Kikkervalleien gebroed: Bruine kiekendief (2000), Waterral (–), Waterhoen (–), Blauwborst (–), Snor (1991), Rietzanger (–), Kleine karekiet (–), Grote karekiet (1991), Baardman (1996), Rietgors (–)

Langs de randen van de infiltratieplas was op veel plaatsen een brede rietkraag in combinatie met ruigte-vegetatie. Ook de voormalige sprang Pi in kavel 13S was een groeiplaats van riet en ruigtekruiden. Deze lokaties vormden een geschikt biotoop voor een verscheidenheid aan riet- en moerasvogels. Samen met een groot deel van de infiltratieplas is bij de ingreep van eind 1997 deze riet- en moerasvegetatie voor een groot deel verdwenen. In tegenstelling tot elders in Meijndel is het aantal soorten riet- en moerasvogels in de Kikkervalleien licht gedaald van gemiddeld zes per jaar vóór tot gemiddeld vijf per jaar na de ingreep (grafiek 2a). Het aantal territoria van riet- en moerasvogels is veel sterker gedaald: van gemiddeld 97 per jaar vóór de ingreep tot gemiddeld 27 per jaar erna. Vooral de Kleine karekiet had hier met een achteruitgang van 68 naar 18 paar per jaar een belangrijk aandeel in.

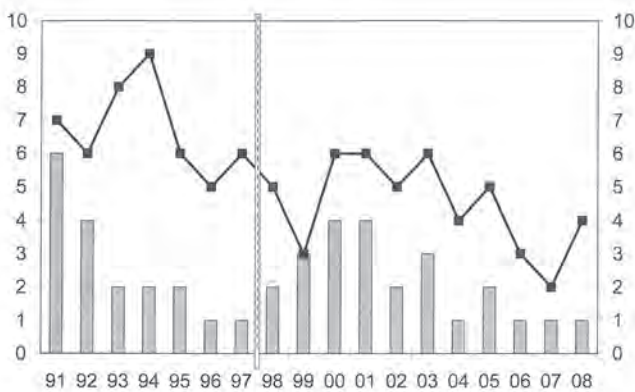
Behalve het abrupte effect van de ingreep van eind 1997 toont grafiek 2b ook een dalende tendens na de ingreep van het aantal territoria in de Kikkervalleien van riet- en moerasvogels. Mogelijk speelt begrazingsdruk en de daardoor verslechterde toestand van de resterende rietvegetaties hierbij een rol. Vermoedelijk is dit ook een oorzaak van de achteruitgang in het aantal territoria van soorten van rietvegetaties elders in Meijndel.

Van de soorten van riet- en moerasvegetaties lijkt alleen het Waterhoen nog redelijk stand te houden als broedvogel in de Kikkervalleien, zij het in veel lagere aantallen dan voorheen. Waterral, Blauwborst, Kleine Karekiet en Rietgors laten afnemende aantallen zien. De Rietzanger, die in 1995 nog met elf territoria in de Kikkervalleien voorkwam, lijkt zelfs definitief verdwenen met, vooralsnog, een laatste territorium in 2004. Twee Rode-Lijstsoorten van riet- en moerasvegetaties hebben in de beschouwde periode alleen vóór de ingreep van eind 1997 in de Kikkervalleien gebroed. In 1991 voldeden zowel een Snor als een Grote karekiet in kavel 14 aan de criteria voor een territorium.

Ecologische groep 3: soorten van pioniervegetaties, ruigten en akkers

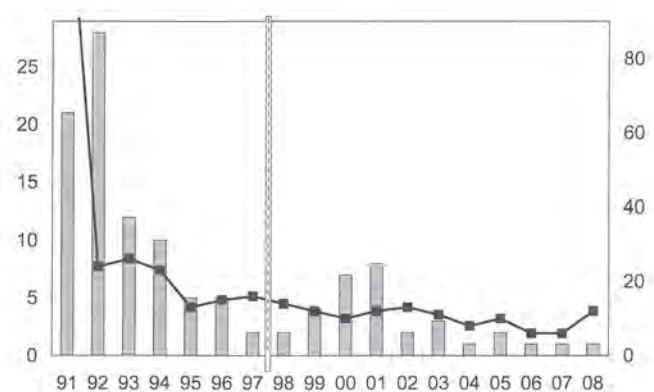
Grafiek 3a

Groep 3: aantal soorten per jaar

Grafiek 3b

Groep 3: aantal territoria per jaar

Toelichting bij de grafieken 3a en 3b (zie ook de toelichting bij de grafieken 1a en 1b): In de periode 1991-2008 hebben tien soorten van pioniervegetaties, ruigten en akkers in de Kikkervalleien gebroed: Scholekster (+/-), Kleine plevier (+), Wulp (1991), Stormmeeuw (–), Kleine mantelmeeuw (1991), Zilvermeeuw (1991), Visdief (2003), Witte kwikstaart (+), Paapje (1992), Tapuit (–).

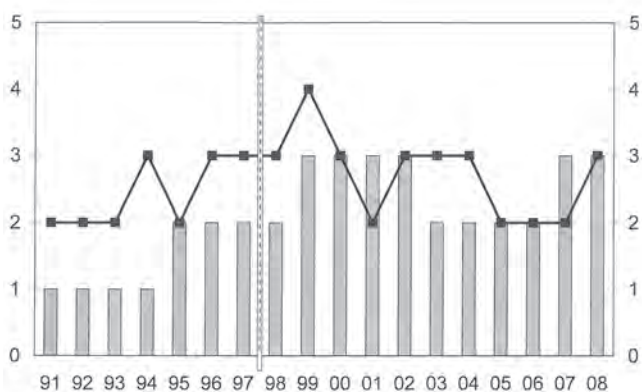
Vóór de ingreep van eind 1997 was het aantal soorten van pioniervegetaties en ruigten in de Kikkervalleien en directe omgeving gedaald tot één. In 1996 en 1997 was de Stormmeeuw er, broedend op meidoorns op eilandjes in de infiltratieplas, nog maar de enige vertegenwoordiger van deze ecologische groep met vijf resp. twee territoria. Behalve de Stormmeeuw kwam beginjaren 90 van de vorige eeuw onder de soorten van pioniervegetaties en ruigten alleen de Tapuit jaarlijks tot broeden in de kavels 13, 13S en 14, net buiten het gebied van de huidige Kikkervalleien. Van vier in 1992 daalde het aantal Tapuit-territoria tot één in 1995. Dit was vooralsnog het laatste jaar waarin de Tapuit gebroed heeft in genoemde kavels. Ook elders in Meijndel is de Tapuit als broedvogel verdwenen. De ineenstorting van de Konijnenpopulatie in combinatie met vergrassing lijkt hiervan de oorzaak (Verstrael en Van Dijk 1997).

Naast de Tapuit hebben in de beschouwde periode nog twee andere Rode-Lijstsoorten van pioniervegetaties en ruigten in de Kikkervalleien en directe omgeving gebroed. Dat waren het Paapje vóór en de Visdief na de ingreep van eind 1997. Behalve de Visdief hadden na 1997 ook de pioniersoorten Scholekster, Kleine plevier en Witte kwikstaart territoria in de Kikkervalleien, zij het incidenteel en in lage aantallen. Dit gebeurde vooral in de eerste jaren na de ingreep (grafiek 3a en 3b), toen kaal zand met een aantal kwelplassen in de plaats was gekomen van het westelijk deel van de infiltratieplas en de directe omgeving daarvan. Deze kortstondige opleving in de Kikkervalleien vormt het enige verschil met de ontwik-

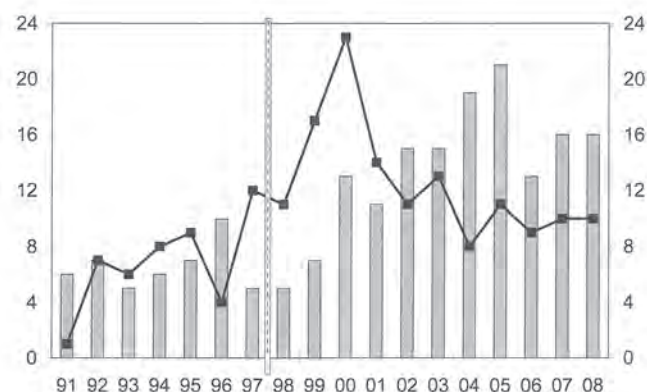

keling van de broedvogels van pioniervegetaties en ruigten elders in Meijndel. De vergrassing lijkt de belangrijkste oorzaak van de gestage achteruitgang. Inmiddels is ook het kale zand in de Kikkervalleien steeds verder overgroeid geraakt en zijn de omstandigheden voor de pioniersoorten er weer veel minder geschikt.

Ecologische groep 5: soorten van grazige vegetaties

Grafiek 5a
Groep 5: aantal soorten per jaar

Grafiek 5b
Groep 5: aantal territoria per jaar

Toelichting bij de grafieken 5a en 5b (zie ook de toelichting bij de grafieken 1a en 1b): In de periode 1991-2008 hebben vijf soorten van grazige vegetaties in de Kikkervalleien gebroed: Kwartel (2007), Kievit (++) , Tureluur (++) , Veldleeuwerik (++) , Graspieper (++)

Door het steeds verder overgroeid raken van het kale zand zijn de omstandigheden voor de broedvogels van grazige vegetaties langzaam aan geschikter geworden. Van deze ecologische groep hebben in de beschouwde periode slechts vijf soorten in de Kikkervalleien en omgeving gebroed, één à twee per jaar vóór de ingreep van eind 1997 en twee à drie per jaar erna (grafiek 5a). Het aantal territoria is gestegen van gemiddeld zeven per jaar vóór de ingreep tot gemiddeld 14 per jaar erna (grafiek 5b).

De ontwikkelingen bij de soorten van grazige vegetaties in de Kikkervalleien wordt grotendeels bepaald door de Graspieper. Het aantal territoria van deze Rode-Lijstsoort in de Kikkervalleien en omgeving is gestegen van gemiddeld zes per jaar vóór de ingreep van eind 1997 naar gemiddeld tien per jaar erna. Na 1997 zijn nog twee andere Rode-Lijstsoorten van grazige vegetaties in de Kikkervalleien tot broeden gekomen, namelijk de Tureluur (één territorium in 2001, 2002 en 2008) en de Veldleeuwerik (één territorium in 1999 en 2000). Van de overige broedvogels van grazige vegetaties is de opmars van de Kievit vermeldenswaard. Dit begon met één territorium in 2005, dus al vóór de ingreep van eind 1997, tot gemiddeld vier territoria per jaar vanaf 2000.

Het ligt voor de hand de positieve ontwikkelingen bij deze ecologische groep na de ingreep van eind 1997 in verband te brengen met de vergroting van het oppervlak aan grazige vegetaties binnen de kavels 13, 13S en 14. Dit wordt ondersteund door de ontwikkelingen elders in Meijndel, waar de aantallen na 1997, afgezien van twee uitschieters in 1999 en 2000, niet verder zijn gestegen (grafiek 5b).

Conclusies

Bij vier ecologische groepen heeft de ingreep van eind 1997 in de Kikkervalleien een merkbaar effect gehad op de ontwikkeling van het aantal soorten en het aantal territoria vergeleken met de ontwikkeling daarvan in de rest van Meijndel:

1. Door de forse afname van de oppervlakte open water in de Kikkervalleien is ook het jaarlijkse aantal territoria van watervogels sterk afgenomen (bijna gehalveerd), maar niet naar rato van de afname van het wateroppervlak. De diversiteit aan watervogels is op peil gebleven. Tegenover verdwenen soorten als Bergeend en Slobeend staan nieuwkomers als Geoorde fuut en Krooneend.
2. Het verwijderen van veel riet- en moerasvegetaties en het daarvoor in de plaats gekomen kale zand resulteerde bij de riet- en moerasvogels logischerwijs onmiddellijk in een scherpe terugval van het aantal territoria en in een geleidelijke vermindering van de jaarlijkse diversiteit. Alle in de Kikkervalleien voorkomende riet- en moerasvogels laten fors afgenomen aantallen zien, waarbij de Rietzanger zelfs definitief verdwenen lijkt.
3. Enkele pioniersoorten (Visdief, Kleine plevier, Witte kwikstaart) kwamen in de eerste jaren na 1997 voor het eerst en in lage aantallen in de Kikkervalleien tot broeden. Alleen in deze kortstondige opleving verschilde de ontwikkeling in de Kikkervalleien van de soorten van pioniervegetaties en ruigten van die in de rest van Meijndel, waar van deze ecologische groep alleen de Stormmeeuw nog een vaste jaarlijkse broedvogel is.
4. De na de ingreep van eind 1997 in de Kikkervalleien toegenomen oppervlakte aan grazige vegetaties lijkt de broedvogels van dit biotoop in de kaart te spelen. Vooral Graspieper en Kievit zijn in aantal toegenomen, maar ook Tureluur en Veldleeuwerik hebben na 1997 incidenteel in de Kikkervalleien gebroed. Ook vergeleken met de, overigens stabiele, ontwikkeling van de broedvogels van grazige vegetaties in de rest van Meijndel is er in de Kikkervalleien bij deze groep sprake van een positieve ontwikkeling.

Literatuur

- Sierdsema H (1995). Broedvogels en beheer. Het gebruik van broedvogelgegevens in het beheer van bos- en natuurterreinen. SBB-rapport 1995-1, SOVON-onderzoeksrapport 1995/04. SBB/SOVON, Driebergen/Beek-Ubbergen.
- Van Dijk AJ (2004). Handleiding Broedvogel Monitoring Project (Broedvogelinventarisatie in proefvlakken). SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- Van Dijk AJ, A Boele, F Hustings, K Koffijberg & CL Plate (2009). Broedvogels in Nederland in 2007. SOVON-monitoringrapport 2009/01. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- Verstrael TJ & AJ van Dijk (1997). Vos of grassen? Broedvogels in de Nederlandse duinen sinds 1984. *Limosa* 70 (4): 163-178.
- Westgeest JCP, JP Oppentocht & AD Tates (2008). Vijftig jaar vogeltellingen in Meijndel: 1958 t/m 2007. *Holland's Duinen* 52: 3-48.